

БЪЛГАРИЯ МИМОХОДОМ: СТАРАТА И НОВАТА БЪЛГАРИЯ В ПЪТЕПИСИТЕ НА ПАТРИК ЛИЙ ФЪРМОР И НИК ХЪНТ

Мая Бойчева*

Пътеписът като политически текст

В последните десетилетия се наблюдава бум в издаването на пътеписна литература на Запад, несъмнено подхранван от интереса на широка читателска аудитория. Пътеписите на Майкъл Пейлин, Бил Брайсън, Пол Теру редовно присъстват в класациите на бестселърите в Европа и САЩ. Утвърдени литературни списания като *Granta* обявяват награди за най-добър пътепис, наред със специализирани издателства за пътешественическа литература като National Geographic, Lonely Planet, Bradt Travel Guides и Solas House. Комерсиалният успех на пътеписа подтиква издателства като Picador Press, Random House и John Murray да препечатват стари, излезли от печат пътеписни текстове, за да заситят читателския интерес към непознатото или носталгия по миналото.

Показателно е, че издателството "Джон Мъри" публикува през 2013 г. пътеписа на Патрик Лий Фърмор за България, осемдесет години след пътешествието на Фърмор през 1934 г. Логичен е въпросът, какво може да каже на съвременния западен читател един текст, възстановяващ спомени от преживяно пътуване и преживяно пространство толкова отдавна. Също толкова логичен е и въпросът, защо критици от ранга на Колин Тъброн и Джон Далримпъл приветстват това издание и обещават на читателя вълнуващо четиво за страната, където пътешественикът оцелява след нападение с нож. Популярността на този конкретен пътепис и на много други, се дължи на обстоятелството, че аудиторията има нужда от текст, който по странен начин да съживи и препотвърди символната география в читателското възображение, да задвижи механизми на познание за една част от света, която западният читател традиционно не познава, неизменно открива с изненада, но за чиято същност винаги е знаел нещичко.

В епохата на глобализацията мобилността и междукултурните контакти са житейска реалност за много хора. При тези обстоятелства пътеписът придобива значимост като медиен жанр, който дава нов поглед към нерядко

* Мая Бойчева, ст. преподавател, катедра "Чужди езици и приложна лингвистика", УНСС, email: m.boicheva@unwe.bg

проблематичните срещи между културите и проумяване на субективностите, които се изграждат в глобализацията се свят.

Според Холанд и Хугън, пътеписът е "хибриден жанр, който може да включва всичко от природни описания до приключенски истории, философски размисли, политически коментари и да черпи от резервоара на историята, географията, антропологията и науката за обществото" (Holland & Huggan, 1998, p. 9). Според Карл Томпсън за таксономията на пътеписа са важни следните жанрово-типологични особености: а/ действително пътешествие, б/ демонстрирано признание за *лични* впечатления; в) ретроспективен автобиографичен елемент (Thompson, 2009). В класификацията на жанровете пътеписът стои на границата между фактологичните и фикционалните жанрове – той отразява видяното, чутото, възпроизвежда действителни факти, но чрез подбора на тематични акценти и "ситуации" рамкира преживяната реалност в селектирани кадри, чийто подтекст (а не текст) изразява авторовата интерпретация на актуална обществено-значима проблематика.

Пътеписът попада в центъра на широк културен, политически и исторически дебат, тъй като се оказва много подходящ обект на изследване за постколониалната наука. От гледната точка на постколониалната теория съвременната глобализация води началото си от европейския империализъм. Именно този проект на европейските имперски сили става причина за межкултурен контакт и релокация на индивиди и цели етноси в огромен мащаб, отгук – създаване на неравенства между отделни региони и най-вече между Запада и останалия свят. Представителите на постколониалните изследвания виждат в пътеписния текст възможност да се изучава имперския дискурс като средство за упражняване и реконтекстуализиране на власт. Изследователката Деби Лайл посочва, че пътеписите изразяват политически обвързаности, които далеч надхвърлят скромния статут на този популярен жанр: "Политически документи, правителствени прессъобщения, парламентарни дебати и медийни истории обикновено са привилегирани в изучаването и практикуването на глобалната политика. Всъщност пътеписът има определено предимство, защото се чете от голям брой хора и показва как артефактите на популярната култура произвеждат споделено разбиране за властовите отношения на международно ниво" (Lisle, 2006, p. 2).

Като жанр извън литературния канон пътеписът за първи път става интересен за политическата наука след излизането на фундаменталния труд на Едуард Саид *Ориентализъм*. Тръгвайки от теорията на Мишел Фуко за взаимната обвързаност на властовите отношения и знанието (Foucault, 1972-1977; Foucault, 1989), постколониалната теория на Саид изследва начина, по който науки като етнография, история, география извличат унифицирано "знание" за Ориента, прилагайки към региона дискурсивни репрезентативни практики и как това "знание" става инструмент за упраж-

няване на власт от страна на Запада в регионите на Изтока (Said, 1978). Появяват се значими изследвания на пътеписа, чиято отправна точка е тезата, че създаването на пътепис е всъщност метафора за колонизация на чуждата култура, доколкото и при двете става дума за налагане на авторитет чрез прокарване на граници, дефиниране на собствената идентичност чрез изключване на "Другия" и привилегията да контролираш като наблюдаваш и описваш света на "Другия". Разглеждайки пътеписи от епохата на Просвещението, Мери Луиз Прат отбелязва, че британският пътешественик-пътеписец не просто пътува, а обглежда с "имперски поглед" и апроприира заобикалящия го свят, евристически преподрежда чуждата територия съобразно своята гледна точка и преформулира местата и гледките като ограничено управляемо знание и оценява тяхната значимост в контекста на споделяната от него йерархия на ценности (Pratt, 1992). Дейвид Спър идентифицира дванайсет тропи в репертоара на колониалния дискурс, изграждащи концептуални категории, "налични за нуждите на представянето" в дискурса на имперската администрация, журналистиката и пътеписа (Spur, 1993, pp. 2-3).

Появиха се значими трудове, чиито изследователски подход към представянето на Балканите като културно-географски регион заимства от пост-колониалната теория, най-вече в констатацията, че "имперският поглед" функционира по аналогичен начин в много пътеписи за Балканите. Мария Тодорова детайлно разглежда корпус от текстове, литературни и пътеписни, чрез които останалият свят мисли за Балканите, за да констатира, че Балканите са "конструирани като мощен символ, удобно разположен извън историческото време, което улеснява тълкуването на сложната и динамична човешка реалност от позицията на безкритичния есенциализъм" (Todorova, 2009, p. 7). Подобно на Тодорова, Весна Голдсуърти разглежда образите на Балканите в британската популярна култура от XIX и XX в., за да открие, аналогични стратегии на конструиране на образа на Балканите като един от най-ранните и устойчиви сигнификатори на европейската другост (Goldsworthy, 1998). От своя страна Андрю Хамънд проследява британската концептуализация на Балканите в пътеписи и налага извода, че сменящата се парадигма на представяне на този регион е свързана с широките гео-политически процеси в Европа и промените в политическите и икономически отношения между Изтока и Запада (Hammond, 2004).

Мисленето в изчистени бинарни опозиции (свой-чужд, изток-запад, център-периферия, богатство-бедност, капитализъм-социализъм, латиница-кирилица и т.н.) присъства силно в жанра на пътеписа. Именно в пътеписа тази опозиция на свое срещу чуждо, на Аз-а срещу Другия, на пътешественика срещу местните, се превръща в константа на представянето, при която конструирането на другост от една страна устойчиво концептуализира про-

пътуването място, а от друга поражда позитивни конструкти на пътешественическото "аз" като го идентифицира с имперското (или космополитното) "аз". Пишещият пътешественик преживява/консумира мястото, при това отвътре. Той не просто гледа, а разказва, сравнява, разграничава, анализира, оценява, с което непрекъснато утвърждава своя авторитет като посредник между своята и чуждата култура. Според Деби Лайл, съвременният пътепис е силно ангажиран с глобалната политика чрез структурирането на напрежението между колониалната и космополитната зрителна оптика. Лайл стига до извода, че космополитният поглед всъщност е благовидна мутация на колониалния поглед: " Не е трудно да се види как съзнаващият превъзходството си западен субект използва колониална оптика, за да конструира по-низшите други, и така да оправдае увековечените йерархични световни отношения. Не е трудно и да се види как една самопровъзгласила се международна общност използва космополитна оптика, за да артикулира универсални стандарти на цивилизацията, по които съди всички култури. Но това, което е трудно да се види е как тези произвеждания на различия се сливат и отделят в пътеписа" (Lisle, 2002, p. 22).

Пътеписът е много повече от развлекателно четиво за непретенциозна публика. Той е политически текст, произвеждащ и препотвърждаващ знание за чуждо пространство. Оттук следва, че пътеписът дискурсивно конституира власт над чуждото пространство – властта да се дефинира, интерпретира и оценява това пространство.

България в пътеписите на Патрик Лий Фърмор и Ник Хънт

Два британски пътеписа за България, такава каквато е видяна през 1934 г. и през 2011 г. предлагат интересен поглед към контролираното представяне на образа на България и българското. Те се базират на пътешествия из България с почти 80 години времево отстояние едно от друго, но текстовете, описващи тези пътешествия, са публикувани в непосредствена времева близост. Целта на този прочит на двата пътеписа е да открие в устойчиви тропи и репрезентативни стратегии хегемонния дискурс, който конструира България и българското като цивилизационен "Друг" за пътешествачия британец.

The Broken Road: from the Iron Gates to Constantinople от Патрик Лий Фърмор излиза от печат за първи път през 2013 г. и представлява описание на третата, финална част от пешеходното пътуване от Ротердам до Истанбул, което Патрик Лий Фърмор осъществява през 1934 г. Тази част на трилогията за пешеходния тур из Европа на Патрик Лий Фърмор е посрещната с огромен възторг от почитателите му. Книгата е издадена в знак на почит към утвърдения писател пътешественик, починал през 2011 г., т.е. близо 80

години след събитието, което я поражда, и съдържа текста на пътепис, по който авторът е работил през 1960 г., но не е публикувал, вероятно защото му се е сторил недообработен за високия стандарт, с който Фърмор утвърждава името си сред най-силните британски пътеписци. Както е видно от заглавието на пътеписа, за Фърмор България не е крайна цел на пътуването му, а само поредица от попътни срещи и случайности, които той сам нарича *epiphnanies in plain clothes* (видения в обикновени дрехи).

Роден в заможно семейство, но изключен от два колежа за непристойно поведение, на осемнайсетгодишна възраст Патрик Лий Фермор вече мисли за себе си като за житейски провал. И тогава му хрумва да тръгне на път, само с раница на гръб и минимална издръжка от родителите си. Описанието на дългото му пътуване през Европа може да се чете и като приключенски наратив и като разказ за съзряването, но преди всичко е наратив за срещата на младия Фермор с пейзажите, историята и културите на европейските народи. Важно е да се изтъкне многогласното звучене на текста – най-ясно чуваме гласа на пътешественика – осемнайсетгодишния Фермор, който е любопитен, едновременно находчив и наивен, на по-заден план чуваме гласа на ерудицията автор, пътеписец, който се връща в спомените от младежкото си пътуване в една по-зряла възраст и говори осведомено и с познаване за историята и културата на пропътуваните места, най-сетне чуваме и гласовете на местните хора, които му дават подслон или споделят с него трапезата си.

Каква България вижда и описва Патрик Лий Фермор?

"Из цяла Централна Европа, от снежния Рейн, през Бавария и Австрия, старите кралства Бохемия и Унгария, та дори в гористите земи на княжество Трансилвания се беше запазила аурата на Свещената Римска империя и на кралството на Карл Велики, а мистериите на западното християнство още витаеха във въздуха. Турското нашествие в източните региони беше отминало почти без да остави следи. Но тук, на южния бряг на Дунав, витаеше призракът на друга власт. България се беше отърсила от турското иго толкова отскоро, че изглеждаше не толкова като най-югоизточния край на Европа, колкото като най-северозападната граница на един свят, който се простираше до планината Тавър, арабските пустини или азиатските степи. Това беше Ориента и следите от изминалите векове под турска власт бяха многобройни и видими навсякъде, виждаха се и следите на някогашното славяно-византийско царство, което вълната на турското нашествие беше погълнала. Знаците бяха навсякъде: в куполите и минаретата, в острата миризма на пушек от чеверметата, в надвесените горни катове на къщите, черните калимявки и широки раса на поповете, в надписите на кирилица над магазините" (Fermor, 2013, p. 3).

Още в първите изречения, описващи България, Патрик Лий Фермор търси стабилни географски и исторически ориентри, които да направят България разпознаваемо място за читателя, но такива ориентри се оказват дефицитни. Времето на Свещената Римска империя е разпознаваемо, "свое" време за западния читател, но България е извън тази времева и пространствена рамка. Преди всичко България е представена със своята *неопределеност* – територия, периферна за съсредоточията на властта, както на запад, така и на изток, лиминално място, ничия територия, където се сблъскват и отблъскват Западът и Изтокът. Образът на България наднича иззад детайлите, но липсва плътност на значимата информация, която подлежи на запомняне или има защо да се помни. Историческият ориентир в този пасаж за България е падането под турско робство и освобождението, но от тяхното споменаване България сякаш не се сдобива със значимост чрез делата на собствения си народ и неговата борба за свобода, а се превръща в пано, по което времето просто е оставило своите следи.

Пътеписът продължава с описание на външността и облеклото на българите:

"Самите българи, набити, с грубовати черти, загатваха за едно още по-далечно минало – за дивите места отвъд Волга, от които бяха мигрирали в кръвожадна азиатска орда, за да се заселят тук преди векове. Грубо одялани и яки, обути в цървули като румънците, те стъпваха тежко по калдъръма като мечки" (Фермор, 2013, р. 4).

Образът на българина е *обобщен, множествен*, видян е в неговата делничност, но е изваден от градската среда, където е наблюдаван, и е изместен и укрепен в едно далечно пространство – дивите места отвъд Волга – откъдето произхожда. Обобщената фигура на неокултуреност, грубост, неевропеизираност е основен и удобен български идентификационен проектив. Обобщеният външен образ освобождава пътеписеца от конкретиката на наблюдаваното и му позволява да изложи разсъжденията си за българите, като ги разполага в културно-историческа рамка – средните векове, азиатските степи, далечни времена, далечни места – която е одобрена от западната аудитория и затвърдена в конвертируеми стереотипи. Описанието на България и българите в началото на пътеписа е есенциалистско, позоваващо се на основна национална същност като на практически установима даденост. Привидно, в описанието на българина има натрупване на детайли, но липсва социална или локална обозначеност на образите – ние все още не знаем какво се занимават тези българи, как градят своя свят, не знаем друго, освен че стъпват по калдъръма като мечки. Това разгръща дискурса на обобщителното говорене за българите и започва да придава задължителна валидност и авторитетност на образите и изводите, произтичащи от тях. Защото това, което може да се разчете по човешкото лице или осанка лесно може и

да му се припише. Така краткото пътуване в България отваря възможности за големи изводи, които потвърждават съществуващите стереотипи.

Приписването на специфични характеристики на национални и регионални общности има дълга история в европейската култура. Систематичното позоваване на национални същности /есенции/ се използва още от седемнайсетти век за обяснение на поведението на чужди националности. Имаголожките изследвания на автори като Юп Леерсен и Майкъл Уинтъл доказват, че националните стереотипи не са опит да се покаже действителността вярно, а *правдоподобно* с оглед на очакванията, породени от предварителните знания на публиката, сред която стереотипите се тиражират (Leerssen, 2000, Wintle 2006). Тъй като пътеписите са дълбоко ангажирани с лайтмотивите на националното – територия, език, физиономия, психология – те дават интересен поглед към проблема за националната идентификация. Така е и в образа на българите като групов идентичност в пътеписа на Патрик Лий Фермор. Този образ е издържан изцяло в един въображаем модус, граничещ с преувеличение, изопачаване и карикатура, какъвто всъщност е националният стереотип, но това го легитимира като разпознаваем образ за западната аудитория. За хоризонта на очаквания на своята аудитория, Патрик Лий Фермор цели и постига правдоподобен образ на българите като групов идентичност.

След като е спечелил вниманието и доверието на западния читател, Патрик Лий Фермор оставя обобщението да отстъпи място на по-дълбоко вглеждане в социалния свят на българите:

"Забелязах, че на съседната маса един-двама младежи бяха оставили дълги ноктите на кутретата си като китайски мандарини, емблема за еманципацията им от ралото и селския труд. Трима побелели, мустакати старци, обути с цървули, тихо подръпваха от наргилетата, докато прехвърляха зърната на кехлибарените си броеници, сякаш ги оставяха лениво да отброяват дълбоките им мисли. Група офицери с бели туники в руски стил и запасани саби се разхождаха под дърветата. Не се виждаха жени. Кучета се джафкаха за кокал. На тезгяха пред месарницата тъжно се блещеха агнешки главички, животински вътрешности бяха провесени като зловещ гирлянд, от радиото се звучаха бойни маршове. Във въздуха се носеше миризма на жасмин. Пищяха комари.

Беше тежък момент. Разбрах, че всичко се беше променило" (Fermor, 2013, p. 5).

Тук вече имаме изобилие от цветни, запомнящи се детайли, но изброяването на детайли поражда вътрешно напрежение в текста и представя българското като *проблематично*: от една страна стремящо се към наивно показна еманципация, от друга – потопено в ориенталска ленивост, от трета – маркирано от парадна войнственост, четвъртият загатнат описателен потенциал

е неравнопоставеността на жените. Всички тези описателни потенциали, заедно с образа на отблъскващите български бит и нрави затвърждават българския *genius loci*, разпознаваемия дух на мястото - неговата *граничност* между европейското и неевропейското, между познатото и непознатото.

В традиционния британски балканистки дискурс от XIX в. ключови мотиви са *раздор, изостаналост, варварство и непонятност*. Развивайки нарративния потенциал на първите си преживявания в България, Патрик Лий Фърмор успява да впише образа на българското в доминиращия негативен дискурс на балканизма.

Но пътуването му го отвежда по-далече: сближава се с местни хора, намира подслон в български селски и градски домове, споделя ежедневието и празниците на своите домакини. В текста се редуват пасторални пейзажи, разказ за ношуване в изоставена джамия, описание на гроздобер, романтична среща с българска девойка. С напредването на разказа, България придобива нов образ – място на обогатяващи и въодушевяващи срещи, едно до-историческо място, върху което политическата актуалност може да има само разрушително въздействие. Показателен е разказът за престоя му в Търново, където Патрик Лий Фърмор получава подслон в семейството на търновски младеж, студент във висше училище по търговия. С Гачо го сближава възрастта им, жаждата им да пътуват и да видят света. Един ден младият Патрик става свидетел на сцена, в която търновското гражданство реагира на международна политическа новина:

".... ресторантът избухна в мощно "ура", всички говореха, смееха се, прегръщаха се и се тупаха по гърбовете. Най-после Гачо ми обясни какво е станало, захилен до уши: "Убили са сръбския крал, днес, във Франция! Българин го е убил!"... Югославският крал Александър Караджорджевич бил пристигнал в Марсилия тази сутрин на държавна визита. Бил посрещнат от френския външен министър Луи Барту, същия с когото орязали границите на България след войната. По време на церемониалното посрещане на кея в Марсилия срещу колата изскочил атентатор и стрелял в пътниците. Убил ги на място. И сякаш това не беше достатъчно добра новина, атентаторът се оказал българин от Македония. Вярно, че бил застрелян от полицаите, но какво геройство! Думите на Гачо бяха заглушени от *Шуми Марица*, воинствения химн на България. Всички ревяха с пълно гърло, а вените бяха изхвъркнали на челата им" (Fermor, 2013, p. 90).

Следва карикатурна сцена на народно веселие, в която българската показна воинственост е укротена постепенно от погълнатия алкохол.

За Фърмор *иредентизмът* в българската политика е любима тема, той търси неговите корени и размишлява в ретроспекция върху възможната историческа съдба на България, ако този фактор не беше присъствал в нейната

политика. Фърмор има предимството да е представител на велика сила и с лекота се дистанцира от идеологическото мислене на своите домакини. Съпротивата на пътеписеца срещу имагемите, с които българските му домакини мислят балканския свят се изразява в опитите му да поучава, да възприема назидателен тон към тези недорасли за голямата политика буйни деца.

В разговор с Гачо Патрик Лий Фърмор споделя плановете си да посети Румъния. Гачо го разубеждава: "Румънците са лоши, лъжци, мошеници. Казах му, че не може да са чак толкова лоши. "Откраднаха ни Добруджа", контрира той, "Цялата земя между делтата на Дунав и Черно море е чисто българска." Казах му, че искам да ги видя със собствените си очи, а не през очите на унгарците както в Трансилвания. "Те и Трансилвания откраднаха", викна Гачо. Казах му, че не съм политически наблюдател, интересуват ме езикът, хората, църквите, историята. "Това е историята!" разпалено ми отвърна той и отбеляза важна точка" (Fermor, 2013, p. 93).

Пасажи като този, в които видяна България говори със собствен глас, бележат поврат в репрезентативната парадигма. Балканистският дискурс отстъпва място на дискурс на толерантността и зачитането. Те компенсират обвързаността на пътеписеца с родното, съпротивата му пред чуждото, изначално заложеното превъзходство на пътешественика по отношение на пропътуваните земи. Ако заложените стереотипи подпомагат националната идентификация за англоезичната читателска аудитория, то снабдяването на чуждото със *собствен глас* в някаква степен обезсилва етноцентризма, от чиято позиция твори пътеписецът, и придава искреност на текста. Нещо повече, хетероглосията прокарва нова нишка в изграждането на текста, която позволява българското пространство да бъде видяно по начин, противоречащ на консервативните очаквания.

И другаде в текста образът на България между двете световни войни се отклонява значително от едуардианския балканистки дискурс на снизходително описание на простите български нрави. Вместо това, в обозначителната парадигма навлиза мистерията, но не като показател за непонятността на българското, а като означител на духовна дълбочина и очарование. Фърмор описва България, а също и себе си в българското пространство, като пътуване назад в една въобразена история, при това не точно българска история, а завръщане в далечното минало, което препраща към идеализирани моменти от британската история, отдалечавайки го от настоящето. В описанието на Пловдив Фърмор се опиянява от пластовете история, които присъстват в съвремието, но е особено възхитен да се потопи в откритото кипящо разноезично многокултурие, което отприщва въображението му:

"Колко странно, че от всичките раси, които живеят тук, вероятно само гърците са обитавали тези места по време на основаването на града. Българите ще да са били още далече между Волга и Урал, сла-

вяните, чиято земя и език те си присвоили, били още на север, между Висла и Днестър. Турците още са скитали някъде из монголските степи, сефарадските евреи още са си живеели в Юдея и Вавилон, арменците – в подножието на Арарат или по бреговете на езерото Ван, циганите са бродели из някоя нажежена дравидска равнина край Белуджистан. Ами тоя негър, майстор на седла, къде ли около Горен Нил или Етиопия са живели неговите предци? И, като отворих дума, в какви ли ирландски тресавища, друидски гори, мрачни фиорди или саксонски селища е живял онзи предтеча, от който в крайна сметка съм произлязъл аз?" (Fermor, 2013, p. 33)

Пространството се превръща в темпоралност. За Фърмор, Пловдив е точка, в която се събират векторите на историята и в която той търси отговори за собствената си идентичност, докато изумено се вглежда в разнообразието около себе си. Попаднал в българското пространство, Фърмор приема неговата културна нееднозначност, при което връзките му с родното пространство отслабват. Изгубването на пишещия субект в Другия представлява бягство от хронологичното публично време и преминаване в лично авторово време, в което се проектират въображаеми алтернативи на обективния ход на историята. Сменя се перспективата на наблюдение и описание. Вместо гледната точка на автора да бъдат презумпциите за принадлежност към цивилизования Запад и за наблюдение на нецивилизования Изток, новата гледна точка на Патрик Лий Фърмор налага сближаване и приемане на чуждата култура, разкриване на възможен нов, личен прочит на историята на цивилизацията.

Тези отклонения от парадигмата на традиционното балканистко представяне очертават нова рамка за конструиране на образа на България – старата България, видяна между двете световни войни, е хранилище за романтичните фантазии на пътуващия британец. Българското пространство е интерпретирано извън опростяващата рамка на балканистката еднозначност. Това е пространството, където пътешественикът напуска познатото, преживява изпитания и тайнства, израства или стига до проникновения в опознаването на дестинацията. В пътеписа на Фърмор образът на България претърпява метаморфоза благодарение на многогласието на текста, субверсирането на стереотипа и имажинерното представяне на времето. Тази метаморфоза в известна степен обезсилва доминиращия негативен дискурс, който конструира образа на България след Първата световна война.

Вторият пътепис, който разглеждам, носи заглавие *Walking the Woods and the Water* (възможен превод: "Вървах край реката и горите") с автор Ник Хънт. Авторът е пътешественик и журналист, писал за *The Economist*, *The Guardian*, *The Geographical*, *The New Internationalist*. Вдъхновен от пешеходния тур на Патрик Лий Фермор и още повече от пътеписа му, от който

през 2011 г. са налични само първите две части, Ник Хънт тръгва по стъпките на Лий Фермор от Хук ван Холанд до Истанбул 78 години след пътешествието на Фермор. България отново не е крайна цел на пътуването, тя просто му е на път и, доколкото частта от пътеписа на Фермор за България още не е публикувана, Ник Хънт ще трябва да заложи на собствените си възприятия, наблюдателност и оценъчен инструментариум, за да опише пътуването през България.

През 2011 г. България вече е член на ЕС но нейната видимост все още е проблематична:

"Пристигането ми под прикритието на нощта засилваше усещането ми, че влизам в *некартографирана територия*. От всички земи на този дълъг преход България беше най-непозната. Без думите на Пади, които да ме водят, щях да пътувам на сляпо, без да знам кои пейзажи и културни чудатости са привлекли погледа му" (Hunt, 2013, p. 11).

И в този текст срещата с България поражда страх от непознатото. И тук стабилният исторически и географски ориентир са Хабсбургската империя и турските владения в продължение на петстотин години. И в този текст навлизането в българското пространство се асоциира с пресичане на разломна линия в поле с висока сеизмичност.

"Бях не в историческата орбита на Виена или Будапеща, а на Истанбул и смяната на гравитационното поле се виждаше навсякъде: в минаретата, в останките на полу-джамя, полу-синагога, полу-църква, увенчана не с полумесец или кръст, а със сърце, сочещо нагоре, символизиращо мира между религиите. Наблизо се виждаха ъгловатите очертания на крепостта Баба Вида, цитаделата на османските паши, но и на българските царе, а по нататък се виждаше изкорубена синагога, надраскана с графити, които прокламираха вяност към нацизма, комунизма и Лед Цепелин, като че ли за да засилят *културното противоречие*" (Hunt, 2013, p. 12).

Без да познава текста, написан за България от Патрик Лий Фермор, Ник Хънт конструира образа на България, залагайки на същите мотиви – *неопределеност, непознатост, непонятност*. Това място е не просто непознато, то не може да бъде проумяно от пътешественика. Ако в пътеписа на Фермор българинът проявява враждебност към своите съседи, в текста на Ник Хънт българинът се отнася с безразличие към тях и това също е непонятно.

Появяват се и нови мотиви. В текста на Патрик Лий Фермор българският пейзаж е решен в регистъра на *пасторалната идиличност*, младият пътешественик веднъж съзерцава хората, работещи на полето, друг път попада в тайнствената загадъчност на изоставен храм. Преживяното и в единия и в другия случай го радва. Както самотата на странстванията му, така и

неочакваните му срещи го радват, носят романтична атмосфера. В текста на Ник Хънт българският пейзаж е белязан от разрушението, в него съжителстват непредвидими съчетания, съседства, контрасти и конфликти между образите.

" Въпреки изобилието на земя, полето беше безплодно и покрито с тръни... Само веднъж попаднах на знак за нови инвестиции – видях обор, осветен с флуоресцентни лампи, в който стояха стотици крави, а на тавана се въртяха вентилатори. Пред сградата се вееше знамето на Европейския съюз и си представих как бъдещите историци ще го показват наред със съветските жилищни блокове, турските джамии и останките от римско време като следа на отминала административна сфера на влияние" (Hunt 2013, p. 13).

Непонятността на българското пространство е предадена чрез контрасти: изобилие-безплодност, модернизация-аграрност, инвестиции-безцелност, джамии-жилищни блокове. В този несигурен терен едно, обаче, е сигурно – фиксираността на България като част от "административна сфера на влияние".

Срещите с местните хора за Ник Хънт са изпитание на търпението. Гостоприемството понякога изглежда натрапчиво, твърде настоятелно, гуляите – твърде продължителни. Мотивът за примитивните български нрави присъства и в този текст.

Нов мотив се появява в описанието на градската среда. Описанието на София е обвързано с размишления за многопластовата градска история – за едновременното съжителство на неедновременното, но също и за напрежение и продължаващи конфликти между различните наследства – наследството на античността, на следосвобожденската модернизация, реликтите на комунистическата култура и накрая набъбването на консуматорската култура, конкурентна на западната. Ник Хънт не е подготвен за този пазар на гледки: скъпи улици, луксозни фасади, витрини, кристални хотели, молове, в които се инсценира световно потребление, метро с градски облечени хора. Не е подготвен и за арт-кафенетата, в които свирят на гайда. Когнитивният дисонанс, породен от сблъсъка на градска и селска България го тласка отново към природата, по пътищата в Рила. Появява се мотивът за *изгубената невинност* на един отминал свят, света на *vintage Bulgaria*, която само Патрик Лий Фермор е имал щастието да види.

Пътеписът на Ник Хънт конструира българското в духа на британския хегемонен дискурс на балканизма, но добавя нови мотиви: България е пространство, което трябва да бъде не изучавано в дълбочина, а *дисциплинирано, преодолявано*, а може би дори и *избягвано*.

Смислово и оценъчно пътеписът на Ник Хънт е по-близък до пътеписите за България от началото на ХХ в. отколкото до тези от началото на ХХІ в.

Балканистският дискурс с неговите утвърдени мотиви се възражда в пътеписа на Ник Хънт, парадоксално, за да опише България, като част от Европейския съюз.

Заклучение

В заключение, двата разглеждани пътеписа, представящи България, видяна от английски пътешественици в два различни исторически момента, демонстрират сходства и различия в присъствието на мотиви и стратегии на представяне на България. И двата пътеписа са илюстрация на контролираното представяне на образа на България и българското и заявяват себе си като политически текстове, които възпроизвеждат дистанцията между пътеписеца и видяната българска реалност, очертават ясни граници чрез бинарни опозиции, изключват българското като чуждо или периферно и така реифицират константите на балканисткия дискурс. Ключовите мотиви на този дискурса – "раздор", "изостаналост", "варварство" и "непонятност" – са експлоатирани в описателен и наративен режим. Патрик Лий Фърмор добавя и мотива за българския иредентизъм, а Ник Хънт – мотивите за сблъсъка на историческите наследства и за изгубената невинност в епохата на глобализацията. От своите различни гледни точки и двамата автори проблематизират българското, конструират България като цивилизационен "Друг" за пътешествачия британец.

Наред с това, сравнението между двата пътеписа установява ефекта на нетрадиционни репрезентативни стратегии в текста на Патрик Лий Фърмор, който разчупва рамката на традиционния негативен дискурс, конструиращ образа на България. Отклоненията от репрезентативната парадигма дават възможност да се заключи, че унификационният модус на изграждане на образа на България е неиздържан и уязвим към критика.

Референции:

Fermor, P. L., (2013), *The Broken Road: From the Iron Gates to Mount Athos*, John Murray, London

Foucault, M., (1972-1977) new ed.(1980), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings*, ed. Colin Gordon, trans. Colin Gordon, et al, Pearson Education, Harlow.

Foucault, M., (1989), *The Archaeology of Knowledge*, new ed., trans. A. M. Sheridan Smith, Routledge, London.

Goldsworthy, V., (1998) *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*, Oxford University Press, Oxford.

- Hammond, A., (2004) "Introduction." In *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945–2003*, edited by Andrew Hammond, Ashgate, Aldershot.
- Holland, P. and Huggan, G., (1998), *Tourists with Typewriters: Critical Reflections on Contemporary Travel Writing*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Hunt, N., (2014), *Walking the Woods and the Water*, Nicholas Brealey Publishing.
- Leerssen, J., (2000), *The Rhetoric of National Character: A Programmatic Survey, in Poetics Today*, 2000.
- Lisle, D., (2006), *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*, Cambridge University Press.
- Pratt, M. L., (1992), *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, Routledge, London and New York.
- Said, E. W., (1978), *Orientalism*, new ed., Penguin, 1995, London.
- Spur, D., (1993), *The Rhetoric of Empire: Colonial Discourse in Journalism, Travel Writing and Imperial Administration*, Duke University Press, Durham & London.
- Thompson, C., (2011), *Travel Writing*, Routledge, London & New York.
- Todorova, M., (1997), *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York and Oxford.
- Wintle, M., (2006), ed. *Image into Identity: Constructing and Assigning Identity in a Culture of Modernity*, Rodopi, Amsterdam.

БЪЛГАРИЯ МИМОХОДОМ: СТАРАТА И НОВАТА БЪЛГАРИЯ В ПЪТЕПИСИТЕ НА ПАТРИК ЛИЙ ФЪРМОР И НИК ХЪНТ

Резюме

Статията сравнява текстовете на два британски пътеписа за пътешествия из България в два различни исторически периода. Изтъква се приемственост в представянето на България чрез устойчиви лайтмотиви и тропи и чрез акцентирание на бинарностите свой-чужд, изток-запад. Статията разглежда пътеписите като политически текстове, възпроизвеждащи константите на контролираното представяне на България, което проблематизира българското като чуждо, източно или периферно. Наред с това се отбелязва появата на нови репрезентативни стратегии, загатващи за уязвимостта на доминиращия негативен дискурс.

Ключови думи: символна география, власт/знание, дискурс, стереотип, национален образ

JEL: Z190

**BULGARIA IN PASSING: THE IMAGES OF OLD
AND NEW BULGARIA IN TRAVELOGUES
BY PATRICK LEIGH FERMOR AND NICK HUNT**

Maya Boycheva*

Abstract

The article compares intertextually two travelogues about Bulgaria, as seen by British travel writers in two different historical periods. The continuity of the representative matrix is foregrounded by identifying recurrent tropes and motives along with the stable binaries of Self/Other and East/West. The article posits that the travelogues in question are political texts reifying the established paradigm of controlled representation of Bulgaria which problematizes all things Bulgarian as alien, eastern or peripheral. The article also highlights the emergence of new representative strategies which hint at the vulnerability of the dominant negative discourse.

Key words: symbolic geography, power/knowledge, discourse, stereotype, national image

JEL: Z190

---

* Maya Boycheva, Sen. Lecturer, Department of Foreign Languages and Applied Linguistics, UNWE, email: m.boicheva@unwe.bg